ИЗПОЛЗВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ПРОМЯНА НА ПОЛИТИКИТЕ, ПРАКТИКИТЕ И КУЛТУРАТА В СОЦИАЛНИТЕ ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА ЛИШЕНИ ОТ РОДИТЕЛСКИ ГРИЖИ

доц. д-р Мария Ст. Алексиева
Бургаски свободен университет

EXPLOIT THE POTENTIAL OF INCLUSIVE EDUCATION FOR POLICY-CHANGE PRACTICES AND CULTURE IN INSTITUTIONS FOR CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Assoc. Prof. Mariya Aleksieva phD
Burgas Free University

Abstract: *The publication focuses on awareness of inclusion as an opportunity to reorganize the policies, practices and culture in the Bulgarian educational space so that it can address the diverse educational needs of children deprived of parental care that are raised in homes means the provision of affordable architectural environment, qualified staff, individual training plans tailored to the potential of every child, well-equipped specialist rooms, core staff, teachers, psychologists, speech therapists, social workers and others.*

Keywords: *inclusion, reorganization, policies, practices, culture, local educational space, social institutions, children deprived of parental care, training, breeding, accessible architectural environment, specialized care, individual approach*

Въпреки усилията на държавата през последните години по посока финансиране, обновяване на материална база, назначаването на психолози и социални работници въпросът за провеждане на качествен възпитателния процес и подготовка на децата от Домовете лишени от родителска грижа в предучилищна възраст не е достътъчно решен за осигуряване на тяхната социална адаптация.

В България около 9000 деца, лишени от родителска грижа, живеят в държавни домове за отглеждане и възпитание. Повече от половината от тези деца са от ромски произход и около една трета от тях са изоставени от родителите си. Общият брой на домовете е 140, от които:

- 30 дома са за медико-социални грижи (ДМСГД) за деца от 0 до 3-годишна възраст на подчинение на Министерство на здравеопазването;
- 33 дома са за деца от предучилищна възраст (ДДПВ) (от 3 до 7-годишна възраст);
- 77 дома са за деца, юноши и девойки (ДДЮ) за деца от 7 до 18-годишна възраст.

Оказва се, че преобразуването или закриването на тези Домове, среща сериозни трудности, породени от обективни и субективни фактори. Потребността от ускорено смислово съгласуване на различните подходи не получава нужната държавна подкрепа,

защото обявената приоритетност на образованието остава само декларирана. За децата от Домовете за предучилищна възраст са налице същите отговорности, каквито са за децата от една общинска детска градина, за да могат те да бъдат отглеждани и възпитавани в среда и условия, максимално приближени до семейната обстановка, да се спомогне за тяхната социалната адаптация и индивидуалното развитие и да се подготвят за бъдеща успешна реализация в обществото.

Един от начините това да се случи е необходимостта от проява на политическа воля, както и на съвместна работа и приемственост на всички социални и образователни институции ангажирани с решаването на тези проблеми.

От друга страна това е свързано с реализиране на основните принципи на приобщаващото образование, един от които е че всяко дете има право на достъп до образование. В този смисъл детето, независимо от различия, основани на възраст, пол, етническа принадлежност, увреждане или други бариери може и следва да се обучава в детската градина или в общообразователното училище.

Приобщаващото образование цели да отговори на нуждите на всяко дете, като се отделя специално внимание на групи деца, които са в риск да бъдат социално изолирани или изключени от общообразователната система.

I. Специфика на режима в Домовете за отглеждане и възпитание на деца лишени от родителски грижи

ДОВДЛРГ са социални институции, здраво свързани и тясно взаимодействащи си с останалите компоненти на обществената система. ДОВДЛРГ се финансират от държавата. Те са институции за деца от предучилищна възраст, които са сираци или не могат да бъдат отглеждани в собствените им семейства, като цяло деца в неравностойно социално положение.

Тези специализирани институции предоставят различни социални услуги по отглеждането, възпитанието и обучението на настанените деца от 3-7 годишна възраст.

Децата настанени в институцията дом получават грижи и социални услуги в зависимост от потребностите си. Разработват се програми за отглеждането и възпитанието на децата съобразени с възрастта и за всяко дете се изготвя индивидуален план за грижа.

В тази институция се настаняват и деца със специфични нужди (увреждания), които се нуждаят от по-специален режим на отглеждане и възпитание.

Голямо влияние върху детето оказва реализиращата се система на общуване в „дома" – стил на общуване, интензивност на контактите, съдържателна насоченост, позиции, които се изразяват, модели на поведение, които децата следват, методи, форми, средства, които се използват. Трябва да се има предвид, че децата са особено чувствителни към спазването на определени правила, изисквания, обещания и изискват това от всички, с които се включват във взаимодействие.

Личността се създава, когато се предоставят възможности за нейната непрекъсната изява, а на децата, които живеят в Домовете ... не може да се даде онази свобода на действие, която има всяко дете отглеждано в семейство. Да ядеш или да не ядеш, сега или после, да седнеш или да станеш, да попиташ или да мълчиш, да останеш сам или да отидеш при другите са все части от разбирането за свобода. На деца живеещи в интернатни условия, даже такова „своеволие" не може да се разреши. И ритъмът на денонощието се превръща в 24 часов, целоседмичен, целогодишен режим. Спазването му се смята за достоен педагогически резултат. Всъщност той дава само една възможност на персонала да се справи с децата, но той създава условия за хронична равнопоставеност и унификация на личности. Лишаването от свобода (тоест режим) и от цели (еднообразно ежедневие) всъщност си е разрушаване или деформиране на личността.

Съставът на детския контингент в тези заведения са:

- деца на социално слаби родители;
- деца на родители с ниска битова култура;
- многодетни семейства живеещи при лоши битови условия;
- деца на самотни майки, които по различни причини не ги отглеждат.

Обучението при деца отглеждани в ДОВДЛРГ е малко по-специфично от това при деца, които се обучават и възпитават в масова детска градина поради различните условия, начина на живот, осъществяването на перманентна връзка между общуване и дейност, отношение и поведение, знания и собствени ценности, потребности и мотиви.

За да се чувстват децата като у дома си при отглеждане, обучение и възпитание в ДОВДЛРГ адаптирането във всички видове дейности и условията на живот в дома трябва да става бавно и постепенно, с много търпение, в условията на здравословна възпитателна среда и задължително да се прилага индивидуализация в педагогическото взаимодействие.

Социалната адаптация се свежда преди всичко до създаването на хармония както към битовите условия на живот, така и в междуличностните взаимоотношения. Това е от първостепенно значение за правилното психо-социално развитие на индивида, като в противен случай се достига до неговата дезадаптация.

За свободната предметно-продуктивна дейност, която заема голямо място в детския живот и която се осъществява във всички свободни от целенасочени занимания моменти на деня, е необходимо да се организират различни кътове в пространството на групата. Кътовете за игра се избират според личните предпочитания на децата. Различните видове игри са винаги на разположение на децата, подредени в подходящи шкафове, от които децата могат сами да ги вземат, когато пожелаят.

В домовете има сформирани групи за:

- постоянна грижа – т.е. децата биват настанявани в институцията поради липса на ресурси за отглеждане в семейна среда;
- седмична грижа – за деца с петдневен престой, при осигуряване на възможността детето да се отглежда и в семейна среда;
- за дневен престой – т.е. дневно пребиваване на детето, като то нощува в семейството си.

Причините, поради които децата са настанени в домове могат да се обособят няколко групи:

- Деца от многодетни семейства, в които родителите не са в състояние да се грижат за тях, в това число и деца на безработни родители;
- Изоставени деца, насочени по съдебен ред;
- Сираци и деца на овдовели родители;
- Деца на самотни майки и деца на родители, които са се отказали от родителски права или са постоянно институционализирани, хоспитализирани или инвалиди;

Домът за деца от предучилищна възраст се отличава от масовата детска градина по особеността на организация на живота и възпитанието на децата в него.

Организацията на живота в дома е насочена към въвеждане, правилното съчетаване и редуване на основни процеси на дейността и обучението на децата във възрастови групи, с цел да се отгледа и възпита детската личност и да се подготви за реалностите в живота.

Домовете за деца са социални институции, здраво свързани и тясно взаимодействащи си с останалите компоненти на обществената система.

ДОВДЛРГ имат социализиращи функции на педагогическо взаимодействие, тъй като те са звеното, което включва създаването на условия за отглеждане и възпитание на

деца в риск, осигурява успешна интеграция на обществените отношения от страна на лицата намиращи се в състояние на социална неравностойност.

Социалната функция на тези домове (и по-специално на ДОВДЛРГ) пряко се обуславя от цялостната им дейност – да формират у възпитаниците нравствена позиция за труд, творческо отношение и стремеж към овладяване на знания, ред и отговорност, организираност и съзнание за обществен дълг, без да се подценява нито един елемент или фактор в провеждането на учебно-възпитателната дейност.

При работата в тях много силен се оказва акцентът върху социалната ефективност от всяка педагогическа дейност на възпитателните колективи, върху социалната значимост на провежданите дейности и обществената реализация на възпитаниците.

Основната характеристика на институцията ДОВДЛРГ е целогодишната организация на учебно-възпитателната работа, функционалното единство и съгласуваност на материалните, педагогически и здравно-хигиенни фактори за развитието на подрастващите. Несъгласуваността на тези фактори се отразява неблагоприятно върху ритъма на живота на малките, върху осъществяването на ефективната възпитателно-образователна цел, върху състоянието и здравето им.

Очертаването на насоките на работа с деца в ДОВДЛРГ е от изключителна важност за стимулиране на тяхната социална, емоционално-познавателна и двигателна активност, стоящи в основата на овладяване на поведение, необходимо за адекватното им включване в обществото на връстниците им.

Непрекъснатото усъвършенстване на компетентността на всички, които заобикалят децата, партньорството помежду им, на екипността в работата, на обичта към всяко дете, което се нуждае от помощ заемат изключително важна роля в интеграционния процес. Развитието на такива качества като „душевна топлота”, „активна лична съпричастност”, лична отговорност и висока съзнателност в хората от екипа, които работят с деца със специални педагогически потребности предполага намаляване на случаите на нежелателно поведение, негативно въздействие върху децата, прекалена загриженост и т.н., като в същото време децата се подтикват към различни съвместни или самостоятелни дейности, към структуриране на ситуации с тяхна помощ и т.н.

Основни насоки на работа в ДОВДЛРГ:

- Приобщаване на детето към колектива на останалите деца, адаптирането му в новата за него среда;
- Изучаване индивидуалната специфика на детето – характер, интелект, навици, насоченост и други;
- Снемане на неврологичен и психо-педагогически статус;
- Изготвяне на психолого-педагогическа характеристика и изработване на индивидуален пран за работа;
- Проучване на близкото обкръжение на детето – близки, приятели, родители, братя, сестри, учители, помощник възпитатели и отношението им към детето и на детето към тях;
- Изследване на житейски проблеми на детето;
- Оказване на индивидуална помощ на детето при пропуски в основни дейности и занимания;
- Стимулиране на развитието на силните страни на детето;
- Изучаване личността на детето като единно цяло и в многообразните му връзки и взаимоотношения с другите около него;
- Изследване поведението на детето в групата, по време на игрова и други видове дейности;

- Разглеждане личността на детето в процеса на непрекъснато изменение и развитие;
- Непрекъсната връзка и взаимодействие с екипа от учители и специалисти по отношение развитието на детето по всички направления.

Трудно е да се посочат универсални форми и средства по отношение на обучение и възпитание на децата от ДОВДЛРГ, които да осигурят очакваните положителни резултати при работата. Необходимо е да се проявява гъвкавост, съобразяване с индивидуалните особености на детето, експериментирането – тоест подаване на различни форми, похвати и средства по време на работа е според подадения сигнал от страна на детето. Прилагането на различни по структура, съдържание и времетраене дейности, които допринасят за социализирането на детето, за неговата интеграция в масовото училище е важен момент от корекционно-възпитателния режим в ДОВДЛРГ. В това отношение особено полезно е инсценирането на подходящи възпитателни ситуации и моделиране на междуличностни взаимоотношения, които помагат при образователните потребности и преодоляване неувереността на детето във възможностите му при взаимодействия с други или по време на някаква дейност.

Особено важно е да се поощряват децата и да се създават възможности за формиране на умения за общуване и работа в група. В този смисъл може и трябва да се използват различни техники на групова работа.

Необходимо е да се провежда групова работа с цел:

- Разкриване на груповите взаимодействия – искреност, откритост, зачитане правото на лично мислене, отстояване на собствените права, без да се наранят правата на другите. Заедно с това трябва да се разкриват комуникативните умения за самоконтрол и чувствителност към другите.
- Формиране на умения за решаване и преодоляване на конфликти – конфликтите са неизбежни особено за деца, които растат в ДОВДЛРГ.
- Предотвратяването на конфликтни ситуации, предполага целенасочена и упорита работа за преодоляване на агресивността и негативизма, възпитаване на толерантност, разбиране и отзивчивост.

В тази връзка полезни са преднамерените или естествено възникнали ситуации на агресивно поведение и насочването на детето към търсене на най-рационалното решение за преодоляване на проблема. Добре е децата от подготвителна група да изказват мнение за това как би трябвало да се разреши възникнал конфликт. Решаването на преднамерени проблемни ситуации, които изискват упражняване във въздържание, компромиси, помощ, трябва да заемат по-голямо място в работата на екипа от специалисти с деца със специални образователни потребности. Значими в това отношение са и ролевите игри с подобно съдържание, овладяването на различни ролеви позиции чрез имитационни игри, моделиране на безконфликтно поведение, обсъждане на телевизионни и видео предавания, филмчета, литературни произведения със същата насоченост и др.

1. 1. Препокриване на изискванията и функциите на ДОВДЛРГ с Детската градина.

Домовете за отглеждане на деца без родители изпълняват социални функции по отношение на обществото, но най-важната и функция си остава възпитателната функция - детската градина е първото звено в образователната система.

В дома децата придобиват:

- Навици за самообслужване и културно поведение;
- Усвояват умения за общуване със своите връстници и с възрастните;
- Овладяват български език и се учат да го използват правилно;
- Запознават се с азбуката и разграничават гласни от съгласни звукове;

- Обогатяват речника си чрез художествена литература, която им се предлага;
- Запознават се със света и природата около себе си, учат се да откриват причинно-следствени връзки за нещата.
- Придобиват елементарна математическа култура, запознават се с основни геометрични фигури и с теорията на множествата, учат се да се ориентират в пространството и количествата, запознават се с цифрите на числата от 1 до 10 и извършването на елементарни действия с тях;
- Запознават се с различни материали и усвояват различни техники са работа с тях в изобразителните дейности – рисуване, апликиране, моделиране;
- Учат се да работят с различни видове конструктори, с хартия и други;
- Обогатяват двигателната си култура, усвояват добре основни движения – ходене, бягане, лазене, скачане, хвърляне и ловене на топка, катерене;
- Създава се интерес към различните видове изява – музика, рисуване и художествена литература.

1. 2. Детското общество в ДОВДЛРГ

Както в една масова детска градина, така и в ДОВДЛРГ се създава малко детско общество. Всяко дете заема определено място в него, има свой социален статус. Това проличава най-добре в играта, защото именно в нея децата общуват най-пълноценно.

Условно детското общество се състои от:

Лидери – те са обикновено самостоятелни и инициативни, притежават по-богата информация и организаторски способности. Някои от тях са с положително въздействие – дружелюбни са, проявяват симпатия и отзивчивост. Други са с отрицателно въздействие върху останалите деца в групата. Те притежават волеви качества и знания, но се водят единствено от личното си желание и го налагат, не проявяват отзивчивост, изземват ролите и материалите за игра.

Активни деца – без лидерски способности – към тази група спадат повечето деца. Те са с положително или отрицателно въздействие, не се отличават с типична активност и богата информираност, но търсят контакти с другите, участват в организирането на игрите, без да могат да се налагат като лидери.

Пасивни деца – те са по-свити и притеснителни при общуването си с другите. Включват се в играта под ръководството на активните деца и изпълняват наложените от тях правила.

Основна задача на детската учителка е да осигури благоприятни позиции за всяко дете в колективните дейности, да ограничи влиянието на отрицателните лидери и да помогне на децата да запазят симпатиите си едно към друго и да улесни приспособяването на пасивните деца в играта. Макар и условно да попада в някоя от тези подгрупи, всяко дете има неповторима индивидуалност. Точно тази уникалност детските учителки са призвани да съхранят.

Децата от предучилищна възраст често имат най-добър приятел или няколко близки приятели. Така в рамките на групата в детската градина се обособяват „микро-групи”. От това как играе детето, как общува с другите деца и възрастните, активно ли е по време на заниманията, има ли приятели, случва ли се останалите да го изолират и пр., отчитаме етапа адаптивност. Това дава възможност на работещите в Дома да го разбират по-добре и да го подкрепят с помощта на адекватни съвети за общуването с другите деца в детската градина.

Всички хора от най-ранна възраст до дълбоки старини изпитват нужда от обич и внимание, от признание от страна на другите и от пълноценни взаимоотношения.

Една от приоритетните задачи на детския педагог в ДОВДЛРГ е:

- Да помогне на детето да се вгради (да се приспособи, адаптира) по-лесно в детското общество и да стане желан партньор в игрите.

- Детето от предучилищна възраст не прави изключение – то не е равнодушно към своя успех сред връстниците си, нито към одобрението на възрастните.
- Признаването или непризнаването му в детското общество е важен фактор, който влияе върху формирането на неговата личност, върху самочувствието, настроението и жизнения му тонус.
- За да стане детето желан партньор в детското общество, то трябва да се чувства обичано и ценено, да разбере, че го обичате такова, каквото е, с всичките му слабости и способности.

За да помогнат на децата (изключително трудна и отговорна задача на детските учителки в ДОДВРРГ), те трябва да се научат:

- Да вярват в себе си;
- Да проявяват самостоятелност;
- Да правят опити, да грешат и да се учат от грешките си;
- Да проучват възможностите си;
- Да изразяват чувствата си;
- Да сравняват себе си с другите и да се самооценяват;
- Да спазват правилата на поведение в групата;
- Да бъдат състрадателни и отзивчиви.

Необходимо е да се обръща достатъчно внимание на децата, за да усетят, че са ценени и важни. Необходимо е за по-лесно приспособяване към средата, децата да се окуражават, да се поощряват, че могат и се справят сами, да се разговаря за възможните начини, по които може да се постъпи в една или друга ситуация.

Има деца, които са по-трудно адаптивни и освен това са агресивно настроени. Необходимо е с тях да се поговори тихо и спокойно, да се полагат усилия, за да бъдат разбрани техните чувства, нагласи и потребности. Когато се отправят забележки да разберем какви са скритите чувства зад държанието им. Когато правим забележка трябва да критикуваме не детето, а поведението му.

II. Проблеми, свързани с общуването в домовете за деца от предучилищна възраст произтичащи от липсата на родители и семейна среда

Общуването между децата от ПУВ има съществено значение за по-късното им развитие.

В предучилищна възраст (особено за деца отглеждани в институция) общуването е много важен фактор за формирането и възпитанието на детската личност. В своите игри общувайки, децата претворяват и актуализират миналия човешки опит. Значението на общуването за формирането на децата зависи най-вече от подходя избор на стил на общуване.

Домовете за деца лишени от родителски грижи са специфични институции, в които се отглеждат, възпитават и обучават деца лишени по една или друга причина от нормална семейна среда. Специфичното в тях е средата, в която растат и се развиват децата още от раждането си до момента, когато изградени като личности, се реализират самостоятелно в социалната среда като членове на обществото.

Лишени още от раждането си или в по-късни периоди от ранното детство /поради социална индикация/ от нормалното обкръжение на семейството, приятелската и роднинската среда, тези деца растат и се развиват в условия ограничени откъм социални контакти. В тези заведения децата се движат в среда на връстници и възпитатели, ограничени по една или друга степен в своето общество.

По този начин децата губят онези разнородни социални въздействия, били те положителни или отрицателни, които се изпитват от връстниците им с нормално социално обкръжение, и които до голяма степен влияят върху формирането на личността, определяйки я като завършена и цялостна.

В домовете за деца лишени от родителски грижи акцентът пада главно на педагогическото въздействие, като единствен фактор за развитие на личността на децата.

Според някои автори в условията на домовете за деца, където липсва общуването с майката, общуването с връстниците играе компенсаторна роля. Установено е също, че липсата на връзка с възрастен води до забавяне темпа на развитие и равнището на протичане на общуването с връстници. "Отделянето на детето от майката неизбежно води до затруднения в развитието на емоционалната и познавателната му сфера, които се мултиплицират в условията на домовете. Съществуващата във вътреутробния живот симбиоза между майката и детето в семейството само частично се разрушава след раждането, видоизменя се. Първите жестове на детето предизвикват полезна и желана намеса от заобикалящите го. Нараства необходимостта от общуване с тях като източник на положителни емоции и като опора при ориентирането в околния свят. Именно тази възникваща необходимост за психическа общност между майката и детето, която служи за по нататъшно развитие на съзнанието , е нарушено в условията на отглеждане в домовете". (*Колчакова, А., Добрева С. Интернатната система и дефицитът от общуване в нея, Предучилищно възпитание кн.3/90 г*)

В тези домове функцията на майката се поема от група сестри и санитарки, а по-нататък от педагози и възпитатели. Потребността от ласки, внимание, доброжелателност се насочва не към една, а към много различни личности и следователно бива удовлетворена по различен начин. Честата смяна на персонала разрушава устойчивия контакт, не позволява да се изгради стабилна привързаност на малките към даден човек. Това забавя ориентацията в околния свят. В нормални условия майката чрез непрекъснатия контакт с детето му предава своето отношение към предметите и човешките взаимоотношения, докато при отглеждането и възпитанието в домовете за деца това е почти невъзможно.

Въздействията, чрез които педагогът формира умения за общуване у детето, са много по-малко от тези , които майката осигурява на собственото си дете. Самата потребност от общуване се формира по-бавно и по-трудно. Поради това децата са слабо емоционални, интересът им към възрастните не е толкова активен, което забавя формирането на познавателен мотив при общуването.

В периода между 3-7 години емоциите заемат водеща позиция за изразяване на състоянието на децата. "Нарушенията в емоционалната сфера на високата степен на безпокойство, която се формира в резултат на липсата на обект на привързаност, води до атрофия на основополагащата в развитието на детската личност основна установка на "доверие" към възрастния. (*Колчакова А.,Добрева С. Интернатната система и дефицитът от общуване в нея, Предучилищно възпитание кн.3/90 г*) и още "За децата, родени и израснали в социалните домове и лишени от семейно общуване домът с педагогическия си персонал е главният, дори единственият фактор за изграждане на детската личност." Логически възниква въпросът за търсене на най-рационален подход за общуване с всяко дете поотделно, за да бъде осигурено неговото емоционално благополучие в дома, защото това гарантира активността му." (*Топоркова М., За педагогическото общуване , сп. Предучилищно възпитание, 4/89г., с. 19*).

Срещащите се при тези деца особености в психофизическото развитие, обусловени от специфичните условия на живот се съчетават и с някои органически и физиологически непълноценности, наследствени малформации и вродени дефекти. Това още повече забавя нормалното цялостно развитие на децата, затруднява процеса на общуване и усложнява работата по тяхното възпитание и обучение. Лабилна психика, непълноценни емоционално волеви процеси, лабилни възбудно-задръжни реакции, бърза умора, агресивност, чести хистерико–характериопатични прояви, много слабо внимание това са по-общите особености, които могат да се установят.

Известен процент от децата в домовете са с наследствена олигофрения, което оказва влияние на тяхното развитие и косвено влияе на развитието на децата с нормален интелект поради специфичните условия на общуване.

В голямата си част, с изключение на единични случаи на предхождащо семейно възпитание, в домовете постъпват деца с неразвита или недоразвита реч , което затруднява развитието на говорното общуване между децата. Това се дължи на условията на отглеждането им до 3 год. възраст в " Дом майка и дете ". От раждането си до навършване на 3 год. възраст те общуват главно с медицинския персонал, като на всеки 30 деца се полага един педагог. Всички занимания педагогът провежда групово, което до голяма степен ограничава индивидуалното въздействие и обучение , така необходимо при овладяване на езика и развитие на говорно общуване. Още при първоначалното обследване, което се провежда при постъпване на децата в "ДОВДЛРГ" се установява разлика в психофизическото развитие на децата, идващи от "ДМД " и деца отглеждани до две – три годишната си възраст в семейство. При втората група деца се наблюдават изградени първоначални практически и речеви умения. Имат определени представи за заобикалящата ги действителност. Любознателни и общителни са и с желание участват в учебните занимания. Докато при децата идващи от "ДМД" липсват елементарни умения и навици за самообслужване – с помощта на възпитателя те се приучват към навици за лична хигиена. Разбирането е много слабо развито – реагират на отделни команди "стани", "седни", "яж" и "ела". Експресивната реч отсъства. Трудно се ориентират в непозната обстановка. В общуването са затворени , мудни , проявяват много слаб интерес към предлаганите им за опознаване предмети и знания.

Имат много типични поведенчески реакции: лесно изпадат в агресивност или пълна апатия. Тези психофизически особености са съчетани и с някои вродени дефекти в сензориката , моториката или ограничени увреждания в речевите органи. Това налага изграждането на специален комплекс от възпитателни, оздравителни и специално образователни мероприятия за формиране на личността и социализацията и. Подходящата организация и адекватните въздействия от страна на възрастния могат да съдействат за развитието на взаимоотношенията между децата. Важно място заема въпросът за моделите на подражание , които възрастният предлага на детето в неговото съвместно ежедневие.

Главен обект на подражание в "Дома за деца ..." е педагогът. Освен педагогът, друг обект за подражание са помощник възпитателите, които се грижат за децата.

В семейството примерът се дава от родителите. На педагогът от ДОВДЛРГ му е нужна много добра подготовка, педагогическа култура и знания, защото в общуването с децата често е необходима и превантивна работа. При децата лишени от родителски грижи и "педагогически занемарени" е нарушена ценностната система. Те виждат света по друг начин. Важна дейност на педагога е да даде на всеки малък човек право на свобода и свободно социално пространство, на мнение, на знания за външния свят и умения за общуване. Създавайки умения за общуване между себе си и отделното дете, учителят постига и реални възможности подрастващите да общуват по-пълноценно помежду си. Тъй като 3-7 годишните деца изцяло живеят и растат в условията на Дома с много завишено внимание трябва да се следи постигнатото в педагогическия процес, за да не се разрушават резултатите извън него. Тук се има в предвид контактите на малките с обслужващия персонал и при гостуванията им в семейства или колективи. Тези въздействия са необходими за социализацията за разширяване на кръгозора им. Но има и риск – тези моменти не са педагогически контролирани. Детската група, съставена от деца в различна възраст, носи голям възпитателен ефект. Може би тук са заложени някои от елементите на семейното общуване. По-големите деца проявяват към по-малките предимно позитивни физически контакти /докосване , погалване , прегръдка/ подаване на предмети. През третата година се наблюдава ориентация към избор на

партньор от кръга на връстниците. Увеличават се инициативите за общуване, като все по-често се изразяват вербално. Засилват се предпочитанията към делово партньорство между децата /предложения за игра и приемането на тези предложения, съгласуване и съответни действия/. Една от причините някои от децата да изпитват чувство на самота е неумението им да общуват с връстниците си. Малкият житейски опит на децата, неумението да се съобразяват с действията и желанията на другите, затруднява изграждането на умението да отстъпват играчки и роли. В много от случаите преобладават прояви на агресивност като израз на отношение към другото дете. Най-често този тип поведение се среща при отнемане или опит за отнемане на предмет / играчка / и съответна съпротива - опит да бъде запазен чрез борба, протест, вербален отказ. Често срещани са и негативните физически контакти между децата – удряне, дърпане, блъскане. Забелязват се, макар и рядко подражателни агресивни действия.

Посоченото поведение съществува между децата в условията на детските социални заведения и съответно му придава негативна емоционална окраска. Общите интереси и радостни преживявания съдействат за изграждане на положителни взаимоотношения между връстници.

Хората пряко свързани с отглеждането, възпитанието и обучението им трябва да бъдат изключително търпеливи и спокойни и непременно да уважават личността на детето, да го зачитат и обичат. С търпение и обич би могло да се преодолее чувството за малоценност и несигурност, неконтактност, неовладяност на афективните пориви, да се подобри психическото и физическото развитие на всяко дете, да се съдейства за интелектуалното му развитие. Децата трябва да бъдат отглеждани с любов да бъдат обгрижени, защитени и подготвени за предизвикателствата извън Дома, за да развият своите заложби и способности.

III. Взаимодействията „дете-учител" в Домовете за отглеждане и възпитание на деца лишени от родителски грижи

Педагогическото взаимодействие дете-учител като средство за адаптация на малкото дете към новите условия в институцията ДОВДЛРГ е динамичен, непрекъснат и продължителен процес.

Взаимодействието дете-учител е възможност за взаимно опознаване, макар че връзката е различна (обуславя се от индивидуалната характеристика на детето), някои деца търсят близостта с учителя, други предпочитат да са на разстояние; едни се привързват по-бързо, други по-бавно. Независимо от индивидуалния стил на потребности на детето, има нещо, което всички деца желаят – контактът и физическото докосване в педагогическото общуване. Това важи с пълна сила за деца отглеждани и възпитавани в институцията дом. Освен това всички деца искрено вярват, че учителя ги обича и ги чувства като нещо по-специално и значимо. Педагогът може да надгражда чувства, ценности, мотиви, независимо от индивидуалните потребности и възможности на детето. Тогава отношението му към научаването е положително и се засилва готовността му за усвояване и приспособяване.

Общуването с децата и между деца отглеждани в социални институции има своя специфика. Социализацията им протича малко по-различно от тази на деца растящи в семейства, които им осигуряват подходяща среда за натрупване на социален опит, впечатления, стимули, реализиращи пълноценното им развитие.

За да се чувстват децата като у дома си в ДОВДЛРГ, педагозите се стараят адаптирането да става бавно, постепенно с много търпение в условия на здравословна възпитателна среда и прилагат индивидуализация в педагогическото взаимодействие.

Друг много важен момент в педагогическото взаимодействие дете-учител, както отбелязах, е учителят да докосва, да милва всяко дете поотделно, по този начин той донякъде компенсира най-силния духовен дефицит при детето – липсата на емоционална

привързаност, физическия контакт и докосването имат психотерапевтична роля и предназначение, а освен това при тези деца има огромно значение за социалната координация, за взаимоотношенията и разбирателството между учител-дете, дете-дете.

Според О. Харгие „физическия контакт и докосването между хората, респективно между възрастните и детето, са едни от най-ранните форми на комуникация в социума, която притежава всеки един от нас" (Иванов, Г., Бялков, Б., „Контактът и физическото докосване в педагогическото общуване с децата", „Предучилищно възпитание", кн. №8, 2003, стр. 16)

Учебно възпитателния процес с подрастващите в детската градина и училището се основава на интензивното педагогическо общуване в игрите, ученето, труда и възпитанието. Неречевата комуникация между учител и дете има изключително значение при общуването и разбирателството между тях, тоест учителя да умее да си служи с езика на тялото и да подбира възможността и подходящия момент за осъществяване на физически контакт и докосване с тях.

„Под невербално педагогическо общуване ние разбираме взаимодействието между учителя и детето чрез знакови конвенции, експресии и положения на тялото, насочено към съгласуване и обединяване на съвместните им усилия за достигане на общ позитивен резултат в общуването и възпитанието" (Иванов, Г., Бялков, Б., „Контактът и физическото докосване в педагогическото общуване с децата", „Предучилищно възпитание", кн. №8, 2003, стр. 16)

Невербалното комуникиране е важно условие за ефективна социализация, за подготовка на подрастващите като граждани и бъдеща работна сила. Вербалното и невербалното общуване в своето единство подпомагат процеса на по-бързото вграждане на учащите в структурите на социума.

При отглеждането на деца в институцията дом, тяхното съзряване, развитие, възпитание, обучение и общуване преминава с педагога и помощните възпитатели.

Така че на тях се пада отговорността да предразположат всяко дете към непринудено общуване и да заместят, доколкото е възможно ласките и грижите на техните родители. Така учителя и помощния персонал чрез потупване по рамото, погалване по главата, докосване до ръката, силната прегръдка, а понякога и целувка предразполагат детето към откровеност, поощряват го, насърчават го и му вдъхват увереност. Докосването до подрастващото дете има социално-възпитателно въздействие.

Чрез физическия контакт и докосването учителя „зарежда" емоционално малкото дете. По този начин детето чувства одобрението и съгласието на учителя и разбира, че оценката по повод неговото поведение или извършваната дейност е положителна. Така то самото си отдъхва и се чувства удовлетворено. Чрез непосредственото и непринудено докосване учителя дава знак на подрастващите да растат уверени и спокойни, че има кой да ги подкрепя.

Докосването и физическия контакт като знакови несловесни конвенции винаги са допълвали и запълвали празнотата между чувствата и разума при общуването.

Проявите на физически контакт и докосването между учител-дете обхващат емоционалността, моториката, пластичността, общата сензитивност и пр. При педагогическото общуване.

Актуалността на проблема за общуването се обуславя от необходимостта да се повиши ефективността на възпитателно-образователния процес. Оптималната педагогическа организация на общуването е съществен фактор за социализиране на детската личност. Основна цел на всеки педагог е да създаде такава социална организация чрез педагогически ситуации (планирани и не планирани), с които да предложи на децата максимум умения за социално-нравствено и културно поведение.

Различните видове ситуации са важно средство за формиращо въздействие, осигуряващи възможност на децата отглеждани в институции да усвоят навици, умения за културно поведение и нравствено отношение, а те са:

- игри и упражнения с дидактичен компонент. Например „Да се запознаем", „Да продължим разговора... (в магазина; в библиотеката и др.)" - еталон за поведение;
- дейност в ателиета по интереси – тоест децата сами се групират според интересите си – например „Ателие околна среда", „Ателие роден език и художествена литература", „Математика", „Музика", „ТКТД" – децата разглеждат албуми, диапозитиви, подреждат картинен ребус, пъзели и други – разширяват познанията си за природата, проследяват логическата последователност на литературни произведения и пр.; „Ателие култура на обслужване" – например „Във фризьорски салон", „В кафе-сладкарница" и други.

В процеса на техните занимания и игри в различните ателиета по интереси, децата се обединяват избирателно, научават се да поддържат контакт както с предпочитани, така и с не предпочитани, нежелани партньори. Всяка определена ситуация поставя изисквания към децата и тяхното поведение. Така чрез играта посредством ателиетата децата бавно и постепенно формират уменията си за общуване и социално приобщаване. Общувайки на различно равнище, децата натрупват сетивни данни за формиране на поведение; преоткриват начина за постъпване в различни ситуации; в поведението на околните и в своето собствено;

Не на последно място като важен фактор, определящ стила на общуване и форма на речево изказване се явява социалната роля, която заема детето в конкретната ситуация на общуване.

Решаващата роля на детската учителка в обогатяване на комуникативната потребност на децата позволява ефективно да се влияе върху развитието на общуването у 5-6 годишните деца. Насочвайки децата към ориентиране в ситуацията и партньора, той осигурява резултатността на речевите контакти в многостранния и многолик процес на общуване. Чрез овладяването на механизмите на общуване детето все по-точно реагира на динамичната социална среда, преодолявайки своето его. Засилените социални контакти дават възможност на децата отглеждани в институции да общуват с много хора и да получават тяхното внимание и уважение – възможност детето да удовлетвори емоционалните си потребности. Според В. Шошева „обменът на положителни емоции стимулира протичането на психическите процеси и бърза адаптация" (Шошева, В., „Общуване и педагогическа практика", изд. „Макрос 2000", Пловдив 1997 (№19, стр.)

Говорът е особен вид човешка дейност. Говорът, както и всички прояви и способности у човека не възникват в един миг. Говорът се формира у отделното дете индивидуално, но неговото развитие е възможно само в условията на социално общуване – социален контакт и говорни въздействия с околните.

Сложността на развитието на говора произтича от сложността на вътрешните условия – на социалната среда. Всяко нормално дете се ражда с предразположение да говори, но кога и как то ще се научи да говори, зависи изключително от условията на средата, в която то живее и от социалните контакти с други хора. В развитието на говора, както и в цялостното психическо развитие огромно и водещо значение има възпитанието. Без говора на възрастните, детето не може да се научи да говори. Говорните въздействия са изключително важни за децата още от първия момент на раждането им. Говорът на възрастния кара малкото дете да се вслуша в него и постепенно да го разбира и подражава.

Гласът на възрастния и силното му емоционално изказване е най-важното в общуването с децата. Важно и необходимо за развитието на говора е системното му

контролиране. Това е необходимо както в семейната среда, така и в социалното заведение.

Децата от социални заведения имат по-ограничен житейски опит, който неминуемо се отразява не добре върху развитието на речта и обогатяването на активния им речник. Отваряме една скоба, за да подчертаем, че работата върху развитието на речта при деца отглеждани в подобен тип институции започва с:

- Усвояване на правилно звукопроизношение;
- Постепенно усвояване на свързана реч и граматичните правила на речта;
- Обогатяване на речниковия запас от думи;
- Изразително възпроизвеждане на художествен текст.

Тези четири насоки не се проявяват едновременно и не се проявяват с еднаква сила във всички периоди на предучилищната възраст.

Развитието на говора означава усвояване на правилно произнасяне на звуковете и тяхното съчетаване. Свързване на думи в изречения, с които се изразява по-пълно, вярно и правилно мисълта и с която се осигурява истинското За тези деца най-важното е тяхната социализация и реализацията им в обществото. Предоставени на грижата на държавата, те разчитат изключително на педагогическото възпитание и въздействие. Педагогът е този, който дава всичко от себе си - това, което е нужно на малкия човек – знания, умения, навици, за да го изгради като личност и да го подготви за живота.

За педагозите работещи в този вид социални институции важи препоръката на Сухомлински: „Като свърши денят, запитай се какво си направил днес за децата, за да се научат на нещо, за да са още по-весели и щастливи!”.

Най-важният фактор, за да расте детето здраво и жизнерадостно, за да се учи да спазва правила и норми и всичко необходимо за неговото развитие, за осигуряване на емоционалния му комфорт – това е учителят, с неговото подчертано доброжелателно общуване и зачитане на детската личност.

Главната дейност на децата през периода на предучилищна възраст е играта и тя е основно възпитателно средство. Като се започне от манипулативните моторни игри, през периода се развиват всички видове игри, които през предходния период са само набелязани.

Наред с играта през този период се проявяват по-определено и други основни дейности.

Организираните моменти в предучилищна възраст благоприятстват за по-високото развитие на училищната дейност. По-разнообразната организация на колективния живот в детския дом благоприятства за развитието на елементарните прояви на трудовата дейност на детето. Както учебната, така и трудовата дейност на детето са подчинени на основната доминираща дейност през целия период. Играта именно дава специфичната им окраска и определя основната характеристика на предучилищното дете.

В игрите на децата се наблюдава, че те по свой начин отразяват и претворяват цялостно житейски ситуации. Играещите търсят и пресъздават нравствени норми, изисквания на културно поведение, съобразяване с хората. Така децата в процеса на игровата дейност общуват помежду си, създават техен „нов свят”, подобие на големия, но чисто по детски. Но те знаят, че техните игри са „на уж” – така в процеса на игровата дейност се „ражда”, утвърждава и усъвършенства голямата „сила и слабост” – Аркин на децата – въображението. Те живеят създадената от тях ситуация, като в реална, „превръщат се” в машинисти, шофьори, лекари, учители, строители, майки и бащи и в същото време знаят, че това е „на уж”. Но цялото душевно ангажиране и активност на децата са истински. Те се вълнуват, учудват, сърдят се, радват се, правят планове, решават, действат и прочее „на уж”. Всичко това за тях е истинско и като такова в процеса на общуване по време на игровата дейност се обогатяват и усъвършенстват.

Много често и след приключване на дадената игра децата продължават да се вълнуват, да преживяват разговорите, „проблемите" си. Те ги споделят, изявяват ги, търсят им други превъплъщения. (Витанова, Н., Якимова, М., „Играта на децата от предучилищна възраст", изд. „Просвета", 1991 (№4, стр. 12).

Същинските игри на децата от предучилищна възраст са груповите. Само с другите деца могат да се формират сюжети и да се изпълняват в игровата ситуация. В групата играещите деца създават роли и ролеви взаимоотношения (децата от ДОВДЛРГ най-често влизат в роли на родители, може би, защото това най-много им липсва), могат да осъществяват замисъл с определено начало, ход и завършек. Затова всички деца търсят връстниците си за игра, образуват добри постоянни групи. В груповите игри децата се изявяват пълноценно. Те разговарят реално, а не само илюзорно (в умствен план), действат съвместно, тоест координират действията си с другите деца, съпреживяват, общуват. Това им носи пълна удовлетвореност. В игровата дейност с връстниците децата са по-спокойни и самоуверени, защото са еднакви и физическите им възможности, и еднакво издръжливи.

Друг вид дейност характерна за децата от предучилищна възраст, чрез която те отразяват непосредствено всичко, което ги заобикаля и всичко, което ги вълнува е сюжетно ролевата игра. Тя включва преди всичко най-пълно битовата среда – не само в семейството, но и във всичко, с което самото дете общува. Извън тази граници децата отглеждани в социални домове почти не могат да отидат. Много трудно пресъздават приказни сюжети сами (или филми). Трудно достъпни са, защото децата по-бавно достигат необходимата познавателна готовност да осмислят пълно и до край сюжети от такава действителност. Най-близък им е всекидневният бит, в който самите те участват или често и непосредствено го наблюдават. Те знаят много негови детайли, известни са им действащите лица и взаимоотношения помежду им, проникнали са в своеобразията на отделни типажи.

Взаимодействието на отделните играещи започва още от момента, преди да са се „потопили" в самата дейност. И тук именно е едно от ярките своеобразия на взаимодействията в този вид игри. Взаимодействията носят силен емоционален и интелектуален акцент. Децата разсъждават заедно върху игрите с правила – върху детайлите (при деца отглеждани в ДОВДЛРГ най-голям интерес и удовлетворение от този тип игри изпитват децата от подготвителна група). Емоционалното „заразяване" в този вид игри не идва така бързо, както е при сюжетно ролевите игри.

Игровата дейност формира много качества у личността на детето. В процеса на игровата дейност децата дават отдават максимално своята енергия, ум, воля, самостоятелност, усилие докато се стигне до удоволствието от резултата.

От особено значение при децата, които се отглеждат в социални институции, е да се създават възможности за развитие на логическото мислене, развитие на познавателните им способности, за възпитаване на качествата необходими за бъдещия ученик. За да бъде процеса на обучение по-лек и по-занимателен на помощ идва дидактичната игра. Една или друга умствена задача, заключена в играта се решава в хода на достъпна и привлекателна за децата дейност.

„Дидактичната игра е практическа дейност на децата, в която те проследяват резултата, който е финал на играта. Дидактичната игра е едно от средствата за затвърдяване и разширяване на знанията, които децата получават по време на занятията. Дидактичната игра е средство за опознаване и приобщаване на децата към околния свят, за натрупване на познавателен опит." (Витанова, Н., Якимова, М., „Играта на децата от предучилищна възраст", изд. „Просвета", 1991, стр. 71)

Дидактичните игри създават възможности за активизиране и интегриране на знанията, за установяване на връзки и асоциации с минал опит, поднасяне на програмното съдържание в занимателна и достъпна за децата форма.

Дидактичните задачи спомагат за обединяването на децата в колектив, за повишаване на социалния им статус, за изграждане на обществено мнение. Възпитава малките в оптимизъм, заинтересованост, настроение и положително отношение към дейността. Правилата при дидактичните игри моделират определени страни от поведението и взаимоотношенията на малките в колектива (групата). Тези игри позволяват да се отчетат индивидуалните особености на всяко дете. С разнообразни задачи, които се решават, с действията, които се изпълняват в тях, с богатството от правила и взаимоотношения се създават условия за многостранно развитие на детската личност. Общуването с желани играчи в дидактичните игри създава благоприятно психично състояние и емоционален комфорт, което прави децата възприемчиви, инициативни, работоспособни.

Във всяка игра има определени правила, които забраняват определени действия. Правилата трябва да се спазват точно, тъй като нарушаването им разваля играта, превръща я в обикновено упражнение, беседа. Чрез правилата в игрите се ръководи поведението на децата, организират се и се контролират индивидуалните и колективните им изяви. Децата полагат усилия да съблюдават изисквания и това се обяснява с възможността да покажат познанията си.

IV. Изследване опита на Домовете за отглеждане на деца от предучилищна възраст в областта програмно-методическото осигуряване на процеса на приемственост и междуинституционална подкрепа

Във връзка с теоретичните анализи беше направено и изследване на опита на Домовете за отглеждане на деца от предучилищна възраст в областта програмно-методическото осигуряване на процеса на приемственост и междуинституционална подкрепа; изграждане на позитивна педагогическа среда за пълноценна адаптация, интеграция и развитие на потенциала на всяко дете.

Проучването е направено въз основа на специално конструиран за нуждите на това изследване Информационен въпросник.

Информацията от въпросника е анализирана в пет основни направления:

- Психо-социално развитие на децата;
- Педагогически взаимодействия;
- Професионални и междуинституционални взаимодействия;
- Професионално развитие и квалификации и Работа по проекти.

Конструираните въпроси пряко свързват изследователските задачи с резултатите от проучването, които се поддават на лесно кодиране и аналитична интерпретация.

Първата стъпка в анализа е кратко представяне на трите дома, участници в проечването:

- ДДЛРГ „Надежда”, София
- ДДЛРГ „Детелина”, гр. Плевен
- ДДЛРГ „Надежда”, гр. Русе

Дом за деца „Надежда”, ж. к. Младост 1, гр. София е специализирана институция за предоставяне на социална услуга постоянна грижа за деца от 3 до 7 години.

Капацитетът на дома е 40 места, от които 4 за спешно настаняване.

Броят на настанените деца към настоящия момент е 36, две от които - за седмична грижа. По данни на директора и на персонала предстои откриването на дневен център за деца с увреждания и консултативен кабинет за родители. Децата в дома са на възраст от 4 до 7 години. Едно от настанените деца пребивава в специализирано училище – в подготвителна група, поради проблеми със слуха. Детето се води и се взема от персонала от дома. Седем от децата имат специални здравни потребности - синдром на Даун, аутистичен спектър, сърдечни малформации, епилепсия, проблеми със слуха.

Децата са разпределени в две групи по възрастов признак – I малка група - 16 деца от 3 до 4 години и II голяма група - 20 деца от 5 до 8 г.

По данни на директора в ДД „Надежда" децата посещават ЦДГ № 17.

Персоналът, който се грижи за децата се състои от 27 служители, от които 6 ½ са учители, 1 психолог, 14 помощник възпитатели, 1 логопед, 1 специален педагог, 2 ½ административен и обслужващ персонал. В дома има медицинска сестра извън щата. Има свободни щатни длъжности за социален работник и две за помощник възпитател и работник поддръжка.

Педагогическият и специализираният персонал в ДД "Надежда" е с образователна степен "магистър", а обгрижващият е със средно образование.

Наличните специалисти осигуряват 24-часова денонощна грижа от помощния персонал. По време на нощните смени във всяка група остава по един помощник възпитател/ детегледач. В дома има охрана от общинска фирма „Егида" с работно време от 19.00 до 7.00 ч., от 7.00 ч. до 19.00 ч. за съботно неделните и празнични дни. През деня се осигурява дежурство от 1 учител и 1 помощник възпитател/детегледач във всяка група, психолог, социален педагог, логопед, дефектолог за всички групи и обслужващ персонал, според графика.

Домът за деца лишени от родителски грижи в гр. Плевен е с капацитет 74 места. В дома се отглеждат 63 деца на възраст: от 4 г. до 7г. - 61 деца, от които 25 момчета и 36 момичета. Две деца са на възраст между 7 и 8 години. Шестнадесет деца са включени в Регистъра за пълно осиновяване.

Капацитетът на ДДЛРГ „Надежда", гр. Русе е за 65 деца, а настанените са 63, както следва: 16 деца са вписани в регистъра за пълно осиновяване; 40 са на постоянна грижа; 6 са на седмична грижа и 1 на дневна грижа. На сесия на Общински съвет гр. Русе е взето решение № 65 с Протокол № 6 от 13.02.2008 г. за увеличаване на капацитета с 10 места, за настаняване на деца от ДДМУИ с. Могилино, област Русе. Създадена е организация за посрещане на децата и създаване на подходящи условия за качественото им обгрижване. Предстои назначаване на допълнителен екип от 9 служители – специализиран и помощен персонал.

Прави впечатление, че 10 от децата са на възраст от 8-11 години, като институцията е за деца от 3-7 г. възраст. Според директора на дома това са деца, за които тече процедура за осиновяване или деца, на които братята и сестрите им не са навършили възрастта за преместване в друга институция, с цел следване на принципа за неразделяне на роднини.

През 2007 г. са реинтегрирани в семействата си 6 деца, като повече от децата са на седмична грижа в дома; 2 от децата са настанени в приемно семейство и 3 деца са осиновени.

Персоналът на дома е от 36 служители: директор – 1; социални работници – възпитатели – 12; психолог – 1; административен персонал – 22.

4. 1. Анализ, тълкуване и интерпретация на данните от Информационнния въпросник

Информацията от въпросника се анализира в пет основни направления:

- Психо-социално развитие на децата;
- Педагогически взаимодействия;
- Професионални и междуинституционални взаимодействия;
- Професионално развитие и квалификации и Работа по проекти.

Информационният въпросник е попълнен от екипите, които се грижат за децата в трите дома.

Първото направление е ориентирано към **психо-социалното развитие на децата**. Изследователските интереси са концентрирани в три основни въпроса.

На въпроса дали в домовете се използва методика за диагностициране на социалното развитие на децата отговорите са положителни. Разминаването е в конкретната методика, която се използва за тази цел в трите дома. (Таблица 5)

Таблица 5. Методика за изследване на социалното развитие на децата в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Тест за социална адаптация–Бине-Терман **Тест** на Рейвън	**Диагностична карта** за социалната компетентност на 5-7 годишни деца- Христина Недялкова. **Метод „Детска рисунка”** **Наблюдение** и протоколиране поведението на детето в условия на групова работа - М. Тотева **Наблюдение** и протоколиране качествата на личността на детето - Е. Драголова	**Метод – рисунка** на човек по Гудинъф **Рисувателен тест**- „Нарисувай своето семейство” **Детска проективна методика** на Рене Жил.

Положителни са и отговорите на въпроса „Използвате ли методика за диагностициране на психофизическото състояние на децата, които се отглеждат и възпитават в дома?”. Разликата е както в броя на използваните методики, така и в индикаторите на психофическото състояние, които се измерват с тях. (Таблица 6)

Таблица 6. М*етодика за диагностициране на психофизическото състояние на децата *в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Тест на Манова-Томова	**Тест** на Люшер- изследване състоянието на тревожност, настроение, нагласи и др. **Методика** - Скала за Озерецки-Гьолниц **Въпросник** за типологична анамнеза относно особеностите на типа ВНД- Д Батоева	**Тестове** за интелигентност на Векслер и Рейвън; **Тест** за памет по Лурия; **Тест** па Манова-Томова; **Тест** на Роршах.

На въпроса за използване на методика за диагностициране на готовността на децата за училище екипите и в трите дома дават положителни отговори. Съвпадение е, че и в трите дома се използва методиката за училищна готовност на проф. Г. Бижков. (Таблица 7).

Таблица 7. М*етодика за диагностициране на готовност за училище на децата *в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Тест за училищна готовност на проф. Бижков	**Тест** за училищна готовност на проф. Бижков **Гьопински тест** – апробиран и стандартизиран от Р. Арнаудова	**Тест** за училищна готовност на проф. Бижков **Тест** за училищна тревожност на Карагьозов

Въпросите от второто направление са в областта на педагогическите взаимодействия. Проекциите в това направление са потърсени чрез 8 основни въпроса.

Първият въпрос е свързан с образователните програми, по които се работи с децата в предучилищна възраст от домовете. (Таблица 8)

Таблица 8. Образователни програми за възпитание и подготовка в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Програма „**Ръка за ръка**”, изд. „Просвета” Програма „**Изкуство**”	В институцията има разработена Възпитателна програма в съответствие с изискванията на Правилника за организацията и дейността на домовете за деца. В нея са използвани основни акценти от програмата за предучилищно възпитание „Активността на детето” – Н. Витанова и колектив	Програма „**Ръка за ръка**” на изд. Просвета” Програма „**Приятели**” – система за обучение, възпитание и диагностика на децата от 3 до 7 г., изд. Анубис

От представените в таблица 8 програми прави впечатление, че в ДДЛРГ, гр. Плевен има разработена образователна програма, която е в съответствие с правилника на организация на дейността в домовете за деца.

Вторият въпрос е свързан с използването на диференцирани педагогически подходи и методи за възпитание, съобразени с индивидуалните темпове на развитие на всяко дете. Всеки от екипите в домовете отбелязва отговора „Да, често”, което ни кара да направим извода, че в хода на педагогическите взаимодействия с децата в тези три дома екипите подхождат диференцирано към всяко конкретно дете в зависимост от неговите потребности, интереси и темп на развитие.

На въпроса „Има ли създадена педагогическа среда за възпитанието и подготовката на децата за училище?” отговорите са положителни. Според екипите, отговорили на този въпрос средата е:

- стимулираща развитието на детето;
- създава условия за изграждане на отношения на уважение и толерантност между децата;
- съответства на детската индивидуалност, стил на учене, модел и ритъм на растеж;
- има организирани обособени места за дейности, които стимулират правото на избор, самостоятелност и отговорност.

В трите дома за деца лишени от родителски грижи средата за възпитание и подготовка за училище включва: (Таблица 9)

Таблица 9. Параметри на следата за възпитание и подготовка за училище в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
книги, игри, играчки, които отговарят на възрастовите и индивидуални особености на децата в занималнята;	**книги**, игри, играчки, които отговарят на възрастовите и индивидуални особености на децата в занималнята;	**книги**, игри, играчки, които отговарят на възрастовите и индивидуални особености на децата в занималнята;

средата е „изписана” така, че децата могат и неформално да се ограмотяват; **съоръжения** за деца със СОТ (специални стълби; специални пространства в занималнята и коридорите, подходящо осветление), които да позволяват равнопоставеност при взаимодействие;	**място** за утринна среща.	**средата е „изписана”** така, че децата могат и неформално да се ограмотяват; **музика** от различни култури; **индивидуални места** и учебни центрове (наука, четене, писане, математика, изкуства и други), място за допълнителна информация; **съоръжения** за деца със СОТ (специални стълби; специални пространства в занималнята и коридорите, подходящо осветление), които да позволяват равнопоставеност при взаимодействие; **място** за утринна среща.

От таблица 9 се вижда, че в най-широки параметри е организирана средата в ДДЛРГ, гр. Русе. Освен книги, игри, играчки, които отговарят на възрастовите и индивидуални особености на децата в занималнята има обособени индивидуални места, които подпомагат допълнителната подготовка на децата и задоволяват определени потребности и интереси.

Прави впечатление, че в домовете в Русе и Плевен се прилага и педагогическата практика Утринна среща, която дава възможност за индивидуализация на образователно-възпитателния процес, съчетаване на академичното познание с практически знания, постигане на по-голяма активност от учениците, стимулиране на умения за общуване, формиране на социални умения и компетентности.

Следващите два въпроса са близки по съдържание. Единият е относно обособяване на места за провеждане на дейности, а другият е свързан с обособяване на места, където децата могат да се усамотяват. Отговорите са положителни. Само в ДДЛРГ, гр. Плевен няма места, където децата могат да се усамотяват.

Когато се анализират възпитателни взаимодействия в предучилищна възраст много важно е да се знае как е организиран дневният режим на децата. В таблица 6 са представени отговорите на този въпрос.

Таблица 10. Организация на дневния режим на децата в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Доближава се до този на децата от масовата детска градина с акцент за разширяване на социалните компетентности.	Утринна среща и раздвижване; Закуска; Занимания по тематични области; Игри; Обяд; Почивка (сън); Раздвижване и следобедна	Всяка група има изготвен дневен режим, съобразен с възрастовите особености и ангажименти на децата. 6,00 - 6,30 сутрешен тоалет на учениците и децата от подготвителна група; 7,00 - 8,00 сутрешен тоалет на останалите деца;

	закуска; Игри, занимания по интереси; Вечеря; Сън.	8,00 - 8,20 утринното раздвижване; 8,30 - 8,50 закуска; 9,00 - 10,00 провеждане на планирани ситуации; 10,00 - 10,30 сюжетни игри; 10,30 - 11,30 / 12,00 игри на открито, разходки; 12,00 -,45 подготовка за обяд и обяд; 12,45 - 13,00 подготовка за следобедна почивка; 13,00 - 15,00 почивка; 15,00 - 15,30 тоалет, следобедно раздвижване / ПИ/; 15,30 - 16,00 провеждане на непланирани ситуации; 16,00 - 16,20 следобедна закуска; 16,30 - 18,30 занимания в клубове и центрове по интереси, участие в различни школи; Подготовка за училище;Игри на открито; 19,00 вечеря; 19,20 - 20,30 гледане на телевизия, игри и подготовка за сън, вечерен тоалет.

Най-подробно е представен дневният режим на децата от ДДЛРГ, гр. Русе. Трудно да се правят изводи относно организацията на режима на децата, защото всички изследвани екипи са посочили, че имат такъв. Това се потвърждава и от докладите на ДАЗД, направени въз основа на планови проверки по домовете.

На въпроса свързан с продължителността на регламентираните и нерегламентирани педагогически ситуации екипите дават следните отговори (Таблица 11).

Таблица 11. Продължителност на регламентираните и нерегламентирани педагогически ситуации в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
планирани ситуации - според възрастовата група от 15 до 45 минути **непланирани ситуации** – в зависимост от интересите на детето към определен вид дейност-различна	**планирани ситуации** – от 15 до 30 мин. **непланирани ситуации** - от 15 до 30 мин.	**планирани ситуации** - според групата времетраенето е различно - I група - 15-20 минути - II група - 20-25 минути - III група - 25-30 минути - в подготвителна група 30-

продължителност.		35 минути **Непланирани ситуации** - след 11 часа, а могат да продължат и следобяд, според възрастта са от 20 до 30 минути.

Може да се обобщи, че и в трите дома се спазва продължителността за организиране и провеждане на регламентирани и нерегламентирани педагогически ситуации.

Последният въпрос от това направление е свързан с проблеми, които екипите срещат при отглеждането и възпитанието на децата от Дома за отглеждане на деца от предучилищна възраст. Помолихме проблемите да бъдат представени по възрасти: 3-4, 4-5, 5-6, 6-7 години. За съжаление не всички екипи са отговорили диференцирано. Представяме отговорите в таблица 12.

Таблица 12. Проблеми, които екипите срещат при отглеждането и възпитанието на децата в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Основните проблеми произтичат освен от възрастта и от други фактори: - Продължителност на институализирането; - Различен статус при настаняване-идващи от семейна среда, от друга институция, от улицата и други; - Деца с проблеми и задръжка в НПР.	**3-4-год.** – значително изоставане във физическото и психическото развитие на децата при постъпване в институцията. Забавено речево развитие. **4-5-год.** – беден социален опит или негативен такъв. Трудности в общуването с връстници и възрастни. **5-6-год.** – слаб самоконтрол и трудности при спазване на правила; неправилно звукопроизношение. **6-7-год.** – трудна адаптация към ролята на ученик и към новата социална среда в училище; трудности при самоподготовката.	- Няма 24 часово наблюдение от медицински персонал. - С преминаване към друго ведомство педагозите бяха преименувани в социални работници, като се игнорира възпитателно-образователния процес.

Проблемите в трите институции са от различно естество, но разговорите с ръководителите на всяка от институциите навеждат на мисълта, че има припокриване по отношение на посочените проблеми.

Третото направление, към което са насочени изследователските интереси е свързано с п**рофесионалните и междуинституционалните взаимодействия** на трите приемни институции. Това направление се ситуира чрез пет въпроса.

Първият въпрос е „Как оценявате взаимодействията между Дома за отглеждане и възпитание на деца и структурите на местната власт имащи отношение към работата му?”

Отговорите, които дават изследваните екипи могат да се видят в таблица 13.

Таблица 13. Оценка на взаимодействията между ДДЛРГ и структурите на местната власт

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Сътрудничим си непрекъснато.	Сътрудничим си, когато имаме проблеми.	Сътрудничим си, когато имаме проблеми.

Както е видно от отговорите екипите от домовете в Плевен и Русе търсят съдействие от местната власт само в случаите, когато имат за решаване някакъв проблем, т.е. сътрудничеството с местната власт не е непрекъснато и системно.

Вторият въпрос е относно сключени договори за сътрудничество с неправителствени организации. Такива договори за партньорство има сключени от домовете в София и Русе. (Таблица 14)

Таблица 14. Сключени договори за партньорство между ДДЛРГ и неправителствени организации

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Фондация”Шмиргела” Фондация”Изкуството и детето”	-	Сдружение ”Психологическа подкрепа”; Фондация „Програма ”Стъпка по стъпка”; Сдружение ОА „Милосърдие”

По отношение на това, в какво се изразява сътрудничество отговор е даден само от ДДЛРГ, гр. Русе:

- работни срещи,
- консултации по проблемите на децата със синдром на Даун - включени са 7 жени по проект „Баба и внуче”, които работят индивидуално с по 2 деца.

И в трите институции има създадени мултиинституциални екипи.

Предназначението на този екип е да наблюдава детето в различните моменти от неговото развитие и да дава информация за нивото на социална компетентност на детето и връзките му със семейството (ако има такова). В хода на целенасоченото наблюдение и опознаване на детето се описват точно и ясно възможностите, силните страни на детето, областите, в които се справя добре или има нужда от повече подкрепа, уменията да общува, поведението, грижата за себе си. В случаите на деца с увреждания се наблюдават проявленията на страдание и специфичните начини на изразяване на детето. Наблюденията за детето се отразяват в личния му дневник.

Специализираната оценка за детето от мултидисциплинарния екип включва следните области:

- ***Здраве и физическо развитие на детето*** - Оценяват се здравните нужди на детето, вида на увреждане и здравословни проблеми, има ли необходимост от активно медицинско наблюдение от лекари–специалисти. Набелязва се здравно-профилактична програма стоматологични и здравни нужди, имунизации, контролни прегледи, режим за хранене и др. Извършва се оценка на физическото развитие на детето и нуждите му от физически занимания и спорт;
- ***Психомоторно и езиково развитие на детето***;
- ***Безопасна среда и сигурност*** - оценяват се рискове, свързани с осигуряването на допълнителни специални мерки за безопасност на детето;

· ***Познавателни и образователни потребности*** - оценяват се познавателното развитие и умения на детето и какво е необходимо за детето, ако има специфични затруднения или е талантливо. Оценяват се специалните образователни потребности и нуждата от допълнителна подкрепа и професионално обучение. Обучението на детето се съобразява със степента и вида на увреждане;

· ***Афективно развитие и поведенчески тенденции*** – доминиращи емоции, умение да разбира и да оценява своите и на другите емоции, представа за себе си. Оценяват се начинът и способностите детето да общува, да създава връзки с деца и възрастни, да назовава нуждите си, да отстоява интересите си, привързаност, темперамент, способност за адаптиране към промени, степен на самоконтрол и други значими емоции и тенденции в поведението;

· ***Културни, религиозни, езикови, етнически специфики*** - оценяват се връзките на детето с неговата общност, възможността да съхрани своя език и познае характерните традиции и обичаи свързани с произхода и религията на биологичното му семейство;

· ***Познава ли детето личната си история***, какви възможности съществуват да му се помогне да назове и интегрира различни моменти от личната си история;

· ***Свободно време и отдих*** - оценява се необходимостта и продължителността от почивка и отдих за детето, планират се възможности за задоволяване на интереси /хоби и занимания/ подкрепа и развитие на проявени способности и талант. Планирането на свободното време е свързано със стимулиране развитието на потенциала на детето;

· ***Връзки с роднини и близки*** - оценяват се взаимоотношенията на детето с родители, роднини и близки, културни традиции на семейството, лични и семейни навици и ценности. Какво ще се направи за поддържане/възстановяване на контактите, начина по който детето приема и преживява тези взаимоотношения?. Какви отношения създава с приемни или осиновителни семейства?;

· ***История на неглижиране и насилие*** от страна на семейството и други лица при наличие на симптоми;

· ***Възможности за социално включване***. Оценява се поведението и мотивацията на детето – към зависимост или автономност, към пасивност или активност, към поемане на отговорност за изборите и решенията или към приписване на причините за случващото се на външни фактори. Оценяват се уменията и готовността на детето за самостоятелен живот. Социални умения за контакти с институции и обществени организации, познаване на правилата и задълженията му като гражданин. Необходимост от професионално ориентиране. Създадена мрежа за социална подкрепа и интеграция в общността.

На базата на специализираната оценка от мултидисциплинарния екип се организира разработването на план за грижи на детето.

Планът за грижи е специфичен по своите цели, съдържание, методи и продължителност в съответствие с конкретния случай.

Планът за грижи трябва да е реалистичен с ясно формулирани постижими цели и времева рамка, в която да бъде изпълнен. Той е с индивидуален характер и е съобразен със специфичната характеристика на детето и възможностите, които дават наличните ресурси на ДДЛРГ.

Планът описва начините, по които ще бъдат задоволени конкретните му потребности, подкрепата, която ще получи, кой и как ще я извърши, поради което основната опорна точка при планирането е специализирана оценка на детето.

Планът за грижи се изработва от мултидисциплинарния екип по случая в срок от 6-8 седмици от настаняването на детето в ДДЛРГ и се приема на екипна среща по случая, на която участват и родителите на детето/неговите законни представители, водещия случая социален работник от ОЗД и детето.

Мултидисциплинарните екипи в трите институции са съставени от следните специалисти: (Таблица 15)

Таблица 15. Състав на мултидисциплинарните екипи в ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Социален работник Педагог Психолог Медицинска сестра Директор на дома и детската градина Логопед Представител на общинска социална структура	Социален работник Педагог Психолог Лекар Директор на дома Представител на общинска социална структура	Социален работник Педагог Психолог Лекар

От таблицата се вижда, че съставът на мултидисциплинарните екипи не е строго регламентиран. В неговия състав влизат различни специалисти, вероятно според нуждите на различните институции. Това, което прави впечатление е, че в оценката на децата в ДДЛРГ, гр. София не участват всички членове на мултидисциплинарния екип. (Таблица 16)

Таблица 16. Участници от мултидисциплинарните екипи в ДДЛРГ, които правят оценка на децата

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Социален работник Педагог Психолог Лекар и медицинска сестра Представител на общинска социална структура	Социален работник Педагог Психолог Лекар Директор на дома Представител на общинска социална структура	Социален работник Педагог Психолог Лекар

Четвъртото направление е озаглавено „**Професионално развитие и квалификации**”, тъй като професионалното развитие е непрекъснат процес, който се изразява в настъпващи изменения в качествата на личността.

Професионална квалификация е съвкупност от ***знания*** / общонаучни, общопрофесионални и специални/; ***умения*** / теоретически и практически/; ***компетенции*** и определени ***качества*** на личността, които се придобиват чрез обучение / в образователната система и извън нея/ и чрез опит в процеса на труда.

През последните десетилетия неимоверно нараства значението на професионалното развитие на човешките ресурси. Опитът на страните с развита пазарна икономика показва, че главните фактори за ефективността на националното стопанство, регионите и организациите са свързани с управлението на човешките ресурси. И основното в това управление е издигане на равнището на образованието и професионалната квалификация на работната сила. Нейното качество /за постигането на което основно значение има професионалното развитие/ на практика се превръща в приоритетно капиталовложение, чрез което се постига висока ефективност както на икономическите, така и на социалните системи.

Първият въпрос от това направление е свързан с участието на персонала на ДДЛРГ в обучения за повишаване на компетенциите им. Отговорите са положителни, което дава основание да се твърди, че всички екипи от домовете са преминали през определен вид обучения. Темите, по които са обучавани екипите от ДДЛРГ са следните: (Таблица 17)

Таблица 17. Наименование на темите, по които са провеждани обучения, цели на обученията, обучаващи организации, брой часове, основни форми за обучение

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Интегрираното образование на деца с различен социален статус се реализира в Дом за деца”Надежда” и ЦДГ-17 по собствен идеен проект, разработен от педагози и психолози от 1992 година насам.	Обучение по въвеждане на подхода «Умения за живот» в специализирани институции, предоставящи социални услуги – ДДЛРГ.	”Превенция и контрол на ХИВ”; „Социални услуги за деца и възрастни с хронични заболявания; с физически и сензорни увреждания”; „Работа с деца със СОП”; „Релационна психомоторика”; „Фамилни констелации”; „Деинституализация на домовете”; „Работа с деца със синдром на Даун”; **Обучения на психолога** „Психодрама”; „Детски умения” – Б. Страхилов; Клинична психология” – ДЮПК – Александровска болница; „Краткосрочна терапия” – Б. Страхилов; „Работа с деца и жени, жертви на насилие” – център „Надя”; тест на Векслер до 16 годишна възраст – Институт по хигиена - София; „Релационна психомоторика” – „Дете и пространство”; „Фамилни констелации” – Е. Илиева
	Цел на обученията: Специалистите работещи в ДДЛРГ да усвоят подходи на работа с децата, настанени в институцията за формиране у тях умения за самостоятелен начин на	**Цел на обученията по реда на вписаните теми:** Превенция на Хив; Развитие на детето; Последици от изоставането и особености на децата, отглеждани в институции;

	живот.	Социална работа със семейства; Психомоторно стимулиране на детето; Справяне с трудно поведение; Грижа за деца с тежки физически увреждания и със синдром на Даун.
	Обучаващи организации - Международна социална служба – България по проект на УНИЦЕФ	**Обучаващи организации -** Община Русе ИСДП - София „Дете и пространство"; Уницеф „Психологическа подкрепа"
	Продължителност: 60 часа	**Продължителност:** 10 часа 200 часа 20 часа 20 часа 10 дни
		Общ брой на персонала, включен в обучения – 12 души
Основни форми за обучение: Тренинги; Семинари; Обмяна на опит; Кръгли маси.	**Основни форми за обучение:** Тренинги	**Основни форми за обучение:** Лекции; Тренинги; Семинари; Кръгли маси.

На екипите от трите дома беше зададен въпрос «**От какво допълнително обучение и квалификация се нуждаят?**» с молба да бъдат посочени конкретни направления и теми. Резултатите са представени в Таблица 18.

Таблица 18. Наименования на направления и теми, по които да се проведат обучения за екипите от ДДЛРГ

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Приобщаващо образование; **Сътрудничество** с местна власт и неправителствени организации.	**Организация** на позитивна среда; **Интерактивни методи** за групова работа с деца от предучилищна възраст; **Подходи** за справяне с детската агресия; **Методи и средства** за работа с деца със СОП.	**Съвременни методи и похвати** за организация образователно – възпитателния процес за индивидуална и групова работа по програми за предучилищна възраст.

Последното направление от информационния въпросник е озаглавено «Работа по проекти». Целта на въпросите е да се проучи опита на трите институции при работа по проекти.

И трите институции работят по различни проекти. (Таблица 19)

Таблица 19. Опит при работа по проекти

ДДЛРГ – гр. София	ДДЛРГ – гр. Плевен	ДДЛРГ – гр. Русе
Работа с доброволци за преодоляване и извеждане от социална изолация	„Създаване на Център за настаняване от семеен тип на деца, на възраст между 7-18 г., лишени от родителска грижа" – Община Плевен и „Международна социална служба – България» - Велико Търново.	Проект „Ръка за ръка" с фондация „Психологическа подкрепа и студенти от РУ „Ангел Кънчев"

Прави впечатление, че ДДЛРГ, в които е направено проучването нямат голям опит при работа по проекти.

Основните изводи, които могат да се направят след анализа на информационния въпросник се концентрират в следните основни направления:

1. Във всеки от ДДЛРГ се използва диагностичен инструментариум за установяване на психосоциално, психофизическо развитие на децата, както и за установяване на готовността им за училище. Необходимо е да се обмени опит относно предимствата и резултатите, които дава всеки от инструментариумите използвани в отделните домове.
2. Екипите, които се грижат за децата в трите институции са преминали през различен вид обучения, но всички екипи посочват необходимост от допълнително повишаване на квалификацията си в областта на приобщаващото образование, индивидуализацията на възпитателните взаимодействия (организация на позитивна възпитателна среда, интерактивни методи на работа, елементи на активното учене за децата от подготвителна група), сътрудничество със стопански и неправителствени организации.
3. Взаимодействията на ДДЛРГ със структурите на местната власт са твърде ограничени. Това показва проучването по въпроса кога се осъществяват тези взаимодействия. Осъществяват се само в случай на възникнал проблем. От това произлиза необходимостта от обучение за установяване на партньорски отношения със социални институции и неправителствени организации на територията на населеното място, в което се намират ДДЛРГ.
4. Домовете, нямат голям опит при работата по проекти и никакъв опит по проекти, свързани със социална адаптация на деца от предучилищна възраст.

Въз основа на теоретичния анализ и на направеното проучване в ДДЛРГ могат да се изведат няколко основни движещи сили в разработване на приобщаващи политики и практики в ДДЛРГ:

- Разработване на приобщаващи политики съобразени със спецификата на децата, които са настанени за отглеждане в институцията; общинската социална политика спрямо институцията; спецификата на региона, в който се намира институцията;

- развитие на приобщаващи педагогически практики в самата социална институция;
- иновации и непрекъснато подобряване на качеството на образователните услуги, които Домовете предоставя на своята общност.

Анализът извежда на преден план следните тенденции, относно посока, степен на влияние и интегрално влияние:

- Достъп до качествено образование на всяко дете, разбиран като непрекъснато идентифициране на потребности и осигуряване на подкрепа за успешно възпитание и образование и училищна готовност
- Ефективна възпитателна и учебна среда, като непрекъснато подобряване на елементите и осигуряваща високи академични постижения, конкурентноспособност и компетентност на децата;
- Възпитателна и училищна среда, разбирана като специфична социална среда, базирана в ценности, правила и норми, в която децата практикуват своите права и отговорности, активно участват във формулиране на образователна политика и управлението на Домовете;
- Формулиране и изпълнение на програма, планове и политики с оглед на националните и местните приоритети;
- Процеси на планиране, бюджетиране и взимане на решения, управление на човешките ресурси и партньорствата и др.

Литература:

1. Витанова, Н., Якимова, М., „Играта на децата от предучилищна възраст", изд. „Просвета", 1991, с. 12, с. 71
2. Иванов, Г., Бялков, Б., „Контактът и физическото докосване в педагогическото общуване с децата", „Предучилищно възпитание", кн. №8, 2003, с. 16
3. Колчакова, А., Добрева С. Интернатната система и дефицитът от общуване в нея, Предучилищно възпитание кн.3, 1990
4. Топоркова М., За педагогическото общуване , сп. Предучилищно възпитание, кн. 4 1989г., с. 19
5. Шошева, В., „Общуване и педагогическа практика", изд. „Макрос 2000", Пловдив 1997, стр. 19